

גליון 1
ה'תשע"ט

פרשת
וידא

גליון שז"ת

וידבר
דבר

סימן א

שאלות שנשאלנו והשבנו בס"ד
ממה שחננו ה' בחמלתו ותרד
אורן נזרית

החזנה בעיד האבות באר שבע טובב"א

תוכן הענינים

סימן א'

בדין זמן תפילת שחרית בהנף החמה, האם רשאי כשהנף מתאחר להקדים בכעשר דקות, ואיך סדר התפילה כשממהרים בתפילה ודין פועלים בתפילה.

העלה למסקנה שאין להקדים את תפילת העמידה לפני זמן הנף החמה בעשר דקות שכן מוכח מדברי הראשונים, ובשעת הצורך אפשר לסמוך על הרמב"ם בתשובה (סי' רנ"ו) בהקדמה עד שתי דקות, מפני שתפילה קודם הנף החמה חשובה כתפילה בדיעבד, ולכמה פוסקים כשרגיל לעשות כן יותר מב' פעמים לא יצא ידי חובת תפילה וצריך לחזור ולהתפלל, ובקביעת זמן הנף החמה הביא המחבר ג' שיטות, יש שנהגו לסמוך על הנף המישורי ויש שנהגו להמתין עד שתעלה כל גלגל החמה ונראה באופק, והעיקר שיש לסמוך על זמן הנף הנראה שהוא הזמן קרני השמש הראשונות נראות באותו מקום, ואין להקדים להתפלל קודם זמן הנף המישורי, וכשממהרים לצאת יקדימו את אמירת התחנון לפני ברוך שאמר, ואפשר אף להקדים את קריאת ספר התורה קודם ברוך שאמר.

ובדין פועלים שאם אין להם אפשרות להמתין לזמן הנף החמה או לאחריו, אף להתפלל ביחיד, העלה שיתחילו אמירת הקורבנות תשעים דקות קודם עלות השחר, ואמירת ברוך שאמר מיד בעלות השחר, ולפי הצורך יתפלל שליח ציבור ג' ראשונות וקדושה בקול רם, וכן העלה שקריאת ס"ת עדיפה על אמירת תחנון.

גיליון שו"ת

וגדל וקדש

מפי

הרב אורן נזרית שליט"א

ניתן להקדיש פרשיות
לברכה והצלחה
ולעילוי נשמות זכיו"ב
פרטים בטל:
0506491414
0509013000

גרפיקה ועימוד:
א.י.ש. אשדוד
052-7627127

למעוניינים ניתן לקבל גיליון זה וכן את הגליונות:

שיחות חיזוק; אשיחה בחוקיך; אשיחה בהלכה; מהמחבר במייל: toraoren@gmail.com
כמו כן ניתן להשיג ספרי המחבר סדרות הספרים: שיחות חיזוק (ה' כרכים); אשיחה בחוקיך (ה' כרכים);
קול חתן; קול שמחה; ומארז דיסקים 'שיעורי יגדיל תורה' בטל: 0506491414 , 0509013000

סימן א

(שו"ע אורח חיים סימן נח ס"א פט סעיפים א-ג)

בדין הקדמת התפילה כעשר דקות קודם הנץ החמה ותפילה בהנץ החמה כשממהרים לצאת מוקדם ודין פועלים בתפילה

שאלה

נשאלתי האם מותר להקדים תפילת עמידה בשחרית בעשר דקות לפני הנץ החמה בשעת הדחק (כגון בימות החורף שהנץ מאוחר, והציבור ממהרים לשלוח ילדיהם ללימודים וכן לעבודתם), ואיך סדר תפילה בהנץ החמה כשממהרים לצאת, ודין פועלים בתפילה.

תשובה

א. לכתחילה אין להקדים את תפילת העמידה לפני זמן הנץ החמה, מפני שתפילה קודם הנץ החמה חשובה כתפילה בדיעבד, ולכמה פוסקים כשרגיל לעשות כן יותר מב' פעמים לא יצא ידי חובת תפילה וצריך לחזור ולהתפלל, ולהלכה אם התפלל יותר מב' פעמים לפני הנץ החמה כשאינו באונס או שעת הדחק יחזור על תפילת העמידה אחר הנץ החמה בתנאי דגדבה, ויתנה ויאמר שאם חייב לחזור להתפלל תהיה תפילתו תפילת חובה ואם אינו חייב לחזור תהיה תפילתו תפילת נדבה.

ב. בענין קביעת זמן הנץ החמה, יש שנהגו לסמוך על הנץ המישורי (האסטרונומי) שהוא הזמן שהנץ נראה כאילו כל האופק בקו ישר, ואפילו אין זה הנץ החמה נראים לעינינו כי מוסתרים על ידי ההרים, אין מתחשבים בזה, ועדיף לאחר מאשר להקדים, משום חשש ברכה לבטלה בברכות העמידה לפני הנץ, ויש הסוברים שיש לסיים קריאת שמע כולה ולפחות פרשה ראשונה של קריאת שמע בדיוק בזמן הנץ הנראה, ואחר כך להתחיל 'ויציב ונכון' עד 'גאל ישראל' לאט לאט במשך כשתי דקות וארבעים שניות כדי

לעמוד עמידה מיד בזמן שכל גלגל החמה עלה ונראה באופק, אולם העיקר להלכה שיש להתחיל בזמן הנץ הנראה את תפילת העמידה שהוא הזמן שקרני השמש הראשונות נראות בראשי ההרים שבאותו מקום, ואין להקדים אף בכמה דקות להתפלל קודם הנץ החמה, ובודאי שאין להקדים עשר דקות קודם הנץ החמה, אמנם אם הקדים קצת לזמן שבין הנץ המישורי לנץ הנראה, אין קפידא בדבר, שכל משך זמן זה הוא בגדר הנץ החמה, ורחמנא ליבא בעי.

ג. אם ממהרים לצאת מיד אחר תפילת העמידה בהנץ החמה, אפשר להקדים את התחנון כולל תחנון של ימי שני וחמישי ויג' מידות לפני ברוך שאמר, וכן לפי הצורך ניתן גם להוציא ספר תורה ולקרוא בו בברכות לפני ברוך שאמר, כדי שאחר העמידה בהנץ החמה יוכלו לצאת מיד ויוכלו להשלים את שאר התפילה בדרךם למקום העבודה.

ד. פועלים שצריכים לצאת לעבודתם לפני הנץ החמה, יש אומרים שיתפללו לפני הנץ החמה לפני שיוצאים לעבודתם, ויש אומרים שאם יש להם אפשרות להתפלל בדרך ולעמוד לעמידה בהנץ החמה בישוב הדעת, או אם יש להם אפשרות להתפלל בכונה מיד כשמגיעים לעבודתם אף אחר הנץ החמה, לפחות ברוך שאמר ופסוקי דזמרה וישתבח וקריאת שמע וברכותיה ותפילת עמידה אפילו ביחיד, יתפלל כל אחד מהם ביחיד בדרך ויעמוד לעמידה בהנץ החמה או שיתפלל כשיגיע למקום עבודתו אחר הנץ החמה, וכן נראה עיקר, ויכול לקרוא קריאת שמע מזמן שיראה את חברו הרגיל עמו

קצת ברחוק של ד' אמות, ויש להחמיר שלא לקרוא קריאת שמע קודם שעה אחת זמנית לפני הנץ החמה, ומצוה מן המובחר שיקרא קריאת שמע כשתי דקות קודם הנץ החמה.

ה. פועלים שצריכים לצאת לעבודתם לפני הנץ החמה, ואין להם אפשרות להתפלל בדרך או כשמגיעים לעבודתם כדלעיל, רשאים להתחיל אמירת קורבנות קודם עלות השחר תשעים דקות לפני הנץ החמה, ומיד בעלות השחר יתחילו בברכת ברוך שאמר ופסוקי דזמרה ויתעטפו בטלית ויניחו תפילין בין ישתבח ליוצר לאחר שהגיע זמן טלית ותפילין כשש דקות אחר עלות השחר וימשיכו ברכות שמע ועמידה, ויאמר השליח צבור קדיש וברכו. (וטוב שיאמר בלחש שלשה פסוקים ה' צבאות עמנו וכו', לפני שיאמר הקדיש). ויתחילו יוצר אור והללה.

וכאשר יגיעו לשמונה עשרה, יתפלל השליח צבור בקול רם ג' הברכות הראשונות, והצבור יתפלל עמו מלה במלה, עם הקדושה, עד האל הקדוש, ואחר כך יסיימו התפלה בלחש. ואין צורך להתפלל חזרה, מאחר שהפועלים ממהרים למלאכתם. ואם יש להם עוד פנאי מועט, יאמרו וידוי, י"ג מדות, ונפילת אפים. ואם לאו ידלגו הודוי ונפילת אפים, ויאמרו חצי קדיש, ולאחר מכן יאמרו אשרי ובא לציון, וקדיש תתקבל, ויחלצו הטלית והתפילין תוך כדי אמירת שיר של יום ועלינו לשבח, ויצאו לעבודתם, ובימי שני וחמישי כשהזמן מצומצם, יש להעדיף קריאת התורה על הודוי והתחנונים שעם 'אל מלך' וכו'. ובדרך הליכתם לעבודה יסיימו שאר התפלה. ואם יש עוד פנאי, יאמרו תפלת שמונה עשרה עם החזרה, וכן ישלימו במידת האפשר שאר התפלה.

א. ב. זמן קריאת שמע מן המובחר

מבואר במשנה (ברכות ט:) מאימתי קורין את שמע בשחרית? משיכיר בין תכלת ללבן. רבי אליעזר אומר: בין תכלת לזרתי. (וגומרה) עד הנץ החמה. רבי יהושע אומר: עד שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות. הקורא מכאן ואילך לא הפסיד, כאדם הקורא בתורה. ובגמרא (שם) תניא וכו', אחרים אומרים משיראה את חברו רחוק ארבע אמות ויכירנו. אמר רב הונא הלכה כאחרים. אמר אביי לתפילין כאחרים, לקריאת שמע כותיקין, דאמר רבי יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה. תניא נמי הכי ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה, כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום. אמר רבי זירא: מאי קראה - ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים.

וכתב רבינו יונה (ד: ד"ה תניא נמי הכי) ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי לסמוך

גאולה לתפלה. כלומר קודם הנץ החמה וכו', ואמר מורי הרב נר"ו שהותיקין מתוך שהיו מדקדקין במצות, והיו רוצים לסמוך גאולה לתפלה היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיתפללו מיד כשתנץ החמה ויסמכו גאולה לתפלה, ואם היו מתחילים לקרותם מיד כשיכיר את חברו, היה הרבה בין זה השיעור ובין הנץ החמה והיה להם להתאחר אחר ק"ש ולהמתין עד שתנץ החמה, ונמצא שלא היו יכולין לסמוך גאולה לתפלה, ומתוך כך היו צריכין לקרותה סמוך להנץ החמה, אבל לאדם אחר שאינו חושש לסמיכות גאולה לתפלה מודה שיוכל לקרותה לכתחילה משיראה את חברו ברחוק ד' אמות ויכירנו, וקודם לכן אין לו לקרות אלא בדיעבד, אי נמי בשעת הדחק שקורא אותה אחר שעלה עמוד השחר. וכו' אלא ודאי אף על פי שזמן תפלה אחר הנץ החמה הוא, זמן ק"ש אינו מהנץ ואילך, ומפני שלא יעבור זמן ק"ש דלכתחלה היו מדקדקין שיקראו ק"ש בעונתה קודם הנץ, ושיגיעו

לגאל ישראל בהתחלת הנץ שמשם ואילך זמן תפלה ויסמכו גאולה לתפלה. ע"כ.

וכתב הרי"ף (ה.) וכן הלכתא, אלא מיהו לית כל אינש יכול לכווני ולמעבד כי הא מילתא, ואפילו הכי מצוה למיקרי קודם הנץ החמה מעט כדי שלא יתפלל אלא לאחר הנץ החמה, שנמצא מתפלל ביום ואף על פי שאינו עם הנץ החמה דוקא. ע"כ. וכתב רבינו יונה (שם ד"ה וכתב הרי"ף) ואומר מורי הרב נר"ו שכוונת הרי"ף ז"ל היא דותיקין מפני שהיו משערין בדקדוק, היו מצמצמין ומכוונין שמיד כשיגיעו לגאל ישראל תהיה הנץ החמה, ושאר בני אדם אינם בקיאים לשער כל כך, ואם יבואו לעשותו שמא יטעו ותנץ החמה קודם ק"ש, ויעבור זמן לכתחלה ועל כן צריך שלא ישערו בצמצום, אלא בענין שיוכלו לכל הפחות לקרוא קודם הנץ פרשה ראשונה, ושתהיה הנץ החמה מקריאת פרשה ראשונה עד גאל ישראל, כי זה נקל הוא לכוון שתהיה הנץ החמה בשיעור גדול כזה, ואף על פי שאינו מכויין בענין הנץ החמה שיהיה כשמגיע לגאל ישראל, אין לחוש לזה שיותר טוב שיקדים הנץ החמה מעט, מלצמצם ביותר ולבוא לידי ספק שמא תעבור השעה, ופירוש ותיקין, ר"ל מפולפלים ומחודדים מלשון מפרק הרים (מ"א יט) דמתרגמינן מותק טוריא. ע"כ.

והקשה על פירושו הגרעק"א (בחדושי לברכות ט:) וז"ל: לא זכיתי להבין הא אדרבה אם מתירא מלצמצם שיגיע עד גאל ישראל בתחילת הנץ ומתחיל הרבה קודם הנץ, ואפילו הכי חושש שמא יעבור זמן ק"ש מלקרות עד אחר הנץ, מכל שכן אם אינו רוצה לצמצם ורצונו לקרות רק פרשה אחת קודם נץ, והיינו שמאחר הזמן ומתחיל מעט קודם הנץ משך זמן קריאת פרשה אחת דיש לחוש יותר, ואולי יעבור זמן המעט ותנץ החמה קדם ק"ש, ודברי הרי"ף נראים פשוטים, והחשש משום תפלה וזמנו דווקא אחר הנץ, משום הכי אם יצמצם לקרות עד גאל ישראל קודם הנץ, חיישינן אולי יגיע

עד גאל ישראל קודם הנץ, ויתפלל שלא בכוונה לזה מאחרים קצת להתחיל מעט קודם הנץ בענין שיקרא עכ"פ פרשה אחת קודם הנץ, ואף אם לפעמים יטעה ויתחיל קצת קודם לזה, מ"מ כשיגיע לתפלה כבר תנץ החמה, והכי דייק לישנא דהרי"ף, ולדברי רבינו יונה צ"ע. ע"כ.

וא"כ י"ל מדקדוק לשונם של הרי"ף רבינו יונה ורבי עקיבא איגר שהמחודדים שיודעים להקדים לקרות קריאת שמע כדי שבסיום קריאת שמע עד שמגיע לגאל ישראל בדיוק יגיע הנץ, ומי שלא יודע לכוין כן עדיף שיקרב קריאת שמע מעט לפני הנץ אע"פ שיתאחר מלהתחיל את העמידה קצת אחר הנץ, א"כ ההקדמה היא רק בשיעור מועט כדי שלא יעבור זמן הנץ ועדיין לא קרא קריאת שמע, וא"כ יוצא מדבריהם של ראשונים אלו (וראה עוד לקמן) שאין להקדים להתחיל את תפילת העמידה כעשר דקות לפני הנץ כי אז יוצא שאינו נוהג כותיקין לא לגבי קריאת שמע ולא לגבי תפילת העמידה. ומכ"ש לפירושו של הרשב"א (שם ח: ד"ה קצרו של דבר) בהרי"ף שפירש שמטעם שאין אנו יודעים לכוון, יקרא ק"ש אחר הנץ החמה, וראיה לדבר שמטעם זה אמרו ביומא לז: אף היא עשתה נברשת של זהב בשעה שהחמה זורחת ניצוצות יוצאות ממנה וידעו כל העם שהגיע זמן ק"ש, ואמר אביי לשאר עמא דבירושלים, דמשמע דאינו מתחיל עד אחר הנץ החמה, לא קשיא דהתם לציבור שאי אפשר להם להתקבץ ולכוין כותיקין, וכתב הרשב"א וז"ל: ועל זה אנו סומכין שלא לעשות כותיקין, כל זה נראה לפי שיטתו של הרב אלפסי ז"ל. ע"כ.

ובמאירי כתב לגבי הקשיא מיומא לז: שמא זהרורי חמה היו מגיעים שם קודם הנצתה מכח זהרורי האדמימות שהיו נכרים בה. ע"כ, ובהגהת המהדיר על הרשב"א (שם) כתב דדעת הרשב"א שזמן ק"ש לכתחילה הוא משיכיר בין תכלת ללבן, אלא שהרופה לסמוך

גאולה לתפילה ולהתפלל כותיקין קורא ק"ש סמוך לנץ החמה, וכשיטת התוס' (בדף ט: ד"ה לק"ש) אלא שם כתבו שזמן ק"ש מתחיל לאחר עמוד השחר, אמנם (בדף ח: בד"ה לא) כתבו שלאחר עמוד השחר לאו דוקא מיד דהא צריך להמתין לכל הפחות שעורא דמתניתין.

וגם מהתוס' (שם ט: ד"ה כל הסומך גאולה לתפלה אינו נוזק) שכתבו וז"ל: וא"ת והלא כל העולם סומכין גאולה לתפלה ומאי רבותיה דרב ברונא דלא פסיק חוכא מפומיה. ויש לומר דהכי קאמר כל הסומך גאולה לתפלה כותיקין שקורין ק"ש קודם הנץ ותפלה לאחר הנץ. ע"כ. דמשמע שעיקר מעלת ותיקין היא כשתפילת עמידה אחר הנץ בדוקא ולא קודם הנץ. וכ"כ בתוספות הרא"ש לק"ש כותיקין דאמר ר' יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה פי' היו גומרין אותה קודם הנץ החמה. ע"כ. ובהגהת המהדיר ציין שס"ל להרא"ש כשיטת הרמב"ם (פ"א מק"ש הי"א) ובשו"ת פאר הדור (סי' סד), דזמנה ביום שיתחיל לקרות קודם הנץ החמה, כדי שיגמור לקרות ולברך ברכה אחרונה עם הנץ החמה, וכן דעת ר' יונה אלא שלדעתו תחלת זמן ק"ש משיכיר את חברו וכו', ומשום סמיכות גאולה לתפילה מאחרין סמוך להנץ החמה, וכ"כ המאירי לפי"ז אין אביי ורב הונא חולקים אלא דאביי מירי ברוצה להתפלל, ורב הונא כשאינו מתפלל סמוך להנץ החמה. ע"כ.

וכ"כ הרא"ש בפסקיו (פרק א סימן י) כדברי הרי"ף והתוס', וכ"כ המרדכי (אות כא), וכ"כ הריטב"א (ברכות ט:), וכ"כ בחידושי הרא"ה (שם), וכ"ה שיטת התוס' ביומא (לז: ד"ה אמר), וכ"ה שיטת הרמב"ן במלחמות (ברכות ב: מדפי הרי"ף), וכ"ה שיטת הראב"ד (שם), וכ"ה שיטת התר"י, (בתר"י כתבו שזמן ק"ש משיראה את חברו, ובב"י סי' נח הסתפק האם זה אותו הזמן שכתב הרשב"א), וכ"פ הטור והשו"ע סי' נח ס"א, אבל דעת הרמב"ם (בפ"א מהלכות ק"ש הלכה יא) שזמן ק"ש לכתחילה קודם לנץ החמה, וכתב הב"י (שם) שכן הוא גם דעת הרי"ף כאביי ולא כאחרים,

וכן פסק הפר"ח (שם סק"א), ובברכי יוסף שם תמה על השו"ע שפסק דלא כרי"ף ורמב"ם, ועיין בשו"ת איש מצליח (או"ח סי' טו) שהביא דעות של הרבה ראשונים הסוברים כן, וביאר דעת השו"ע שלא פסק כשיטה זו.

וכתב הבית יוסף (או"ח סימן נח) והגהות מיימוניות (ק"ש פ"א אות ח) כתבו לק"ש כוותיקין וכן פסק ר"י אלפס (ד:), והא דתנן (יומא לו.) אף היא עשתה נברשת של זהב בשעה שהחמה זורחת היו ניצוצות יוצאות ממנה וידעו כל העם שהגיע זמן ק"ש משמע שזמן ק"ש הוא אחר הנץ החמה, היינו לצבור שאין כל אדם יכול לעמוד עם הנץ החמה, ודלא כר"ת שפירש שזמן ק"ש הוא דוקא אחר הנץ החמה, מכח ההיא מתניתין דאיתי ופירש שוותיקין לא עשו כדין, ופירש שאביי עצמו סובר שזמנה הוא אחר הנץ החמה, ולא הזכיר זמן של וותיקין אלא לאפוקי מאחרים, דאמרי זמנה משיכיר את חברו ברחוק ארבע אמות וכן פסק רבינו שמחה, ודלא כר"ח שפירש שוותיקין עצמם לא היו קורין עד אחר הנץ החמה וכן פסק ר"י, וראבי"ה (ח"א סי' כה) פסק כר"ת עכ"ל, וראיות ר"ת והחולקים עליו נתבארו יפה בתוספות סוף פרק אמר להם הממונה (שם: ד"ה אמר אביי) ובסמ"ג (שם), ודברי התוספות (שם) נוטים לדברי החולקים על ר"ת, וכן כתבו בפרק קמא דברכות (ט: ד"ה לק"ש כותיקין) סתם כדברי ה"ר יונה והרא"ש ז"ל וכן פסק הרמב"ם ז"ל (בפרק א' מהלכות ק"ש הי"א), וכיון דרוב הפוסקים סוברים כן הכי נקטינן עכ"ל.

סיכום דעות הראשונים

יוצא לגבי תחילת זמן קריאת שמע דשיטת הרא"ש, רבינו יונה, התוס' (ברכות ט: ד"ה לק"ש) ובתוס' (יומא לו: ד"ה אמר אביי) בשם ר"י והרב פורת, הסמ"ג, הרמב"ן במלחמות ה' (ריש ברכות), הראב"ד, הרשב"א, הריטב"א (ברכות ט: ויומא לו:), המרדכי, המאירי, ובהלכה ברורה (סימן נח עמוד רכד בשעה"צ אות ה, וראה עוד שם)

יראים, תר"י, הרב אהל מועד, הראב"ד, הרמב"ן, והרי"ן
גיאת) ע"ש.

ולשיטת הרשב"א בהרי"ף כיון שאין אנו
יודעים לכוון יקרא ק"ש אחר הנץ החמה.

שיטת ר"ת ראבי"ה ורבינו שמחה זמן קריאת
שמע לכתחילה אחר הנץ החמה וכדעת המשנה
ביומא (לז.), וותיקין שקראו קודם הנץ עשו
שלא כדין.

שיטת ר"ח (ברכות ט:): זמן קריאת שמע
לכתחילה בזמן הנץ החמה וותיקין קראו
בזמן הנץ החמה, וותיקין גומרין עם הנץ
החמה היינו קוראין אותה בזמן הנץ החמה,
וכ"ד בעל המאור (ריש ברכות) והרוקח (סימן
שכ עמוד ריא), והאשכול חלק א (סוף סימן ה'
עמוד י) והאבודרהם (סדר שחרית של חול שער
ראשון) בשם רבינו האי גאון והביאם בהלכה
ברורה (שם) ע"ש.

האם מעלת ותיקין הוא בקריאת שמע או בתפילה העמידה

להריטב"א והרא"ה הוא דין בתפילה,
שכתבו ייראוך עם שמש הוא התפלה מיד
לאחר הנץ החמה, וכן נראה לדעת התוס'
שכתבו שצריך לסמוך ק"ש לתפילה נמצא
שמתפלל מיד עם הנץ החמה, וכן היא דעת
השו"ע שכתב (בסימן פט' סעיף א'), וז"ל: זמן
תפילת השחר מצותה שיתחיל עם הנץ החמה
כדכתיב ייראוך עם שמש, משמע שהענין הוא
משום התפילה.

ולרש"י אפשר שהוא דין גם בקריאת שמע
וגם בתפלה דבדף ט: כתב דכתיב ייראוך עם
שמש דהיינו מלכות שמים שמקבלין עליהם
בק"ש, ובתר"י הכריח כן מלקמן (כב, ב) במי
שירד לטבול והגיע הנץ החמה מתכסה במים
וקורא. ומבואר דאף דלא יתפלל סמוך לק"ש,
מ"מ איכא ענין לקרות ק"ש עם הנץ החמה,
ובדף כט: כתב רש"י ייראוך עם שמש זו

הוסיף שבפסקי ריקאנטי (סימן ה') כתב שכן
דעת הרי"ף ורוב הגאונים וכ"נ שהבין בספר
ההשלמה (ברכות ט:): בדעת הרי"ף וכן משמע
בסדר רב עמרם גאון השלם (סימן טו סימן צ'),
ובסידור רש"י (סימן ח-ט), ובמחזור ויטרי חלק
א' (עמוד ז), ובספר המנהיג (הלכות תפילה סימן
לג, ובנד"מ עמוד פז), ובספר החינוך (מצוה תכ),
ובתוס' רבינו יהודה שירליאון (ברכות ט:), והאור
זרוע חלק א' (הלכות ק"ש סימן יג), וההשלמה
ורבינו אברהם אלשבילי ורבינו פרץ בתוספותיו
והנימוקי יוסף והרשב"ץ (ברכות ט:): והמכתם
(ברכות ג:), ורבינו ירוחם (נתיב ג' חלק ב'),
והאורחות חיים (הלכות קריאת שמע סימן ה-ו) והטור
ושו"ע (סימן נח סעיף א') לכתחילה הוא משיראה
את חברו ברחוק ד' אמות ויכירנו, ולמצוה
מן המובחר כותיקין קודם הנץ החמה כדי
שיסיים ברכות קריאת שמע עם הנץ החמה
ויעמוד בתפילה בהנץ החמה (דס"ל דאביי
ורב הונא לא פליגי ואביי נקט לק"ש כותיקין
רק למצוה מן המובחר).

ושיטת הרי"ף (וכהסבר רבינו יונה בהרי"ף)
והרמב"ם זמן קריאת שמע לכתחילה קודם
הנץ החמה, כדי שיגמור לקרות ולברך ברכה
אחרונה עם הנץ החמה, (וכתב הב"י דס"ל
דאביי פליג ארב הונא והלכה כאביי דלק"ש
הלכה כותיקין, א"נ לא פליגי ואביי מפרש
דרב הונא שאמר הלכה כאחרים דוקא לתפילין
אבל לק"ש כותיקין) ובהלכה ברורה (שם) הוסיף
שכ"נ דעת האהל מועד (שער קריאת שמע דרך
שלישי), וספר הבתים (הלכות קריאת שמע שער שני
סימן ה-ו), והצדה לדרך (מאמר ראשון כלל ב' פרק
א'), ורבינו בחיי בספר כד הקמח (ערך יחוד ה'),
ורבינו עובדיה מברטנורא (ברכות פרק א משנה
ב'), וכ"מ מפסקי תוספות ברכות (סימן כד) ע"כ,
ובשו"ת איש מצליח (ח"א או"ח סימן ט"ו דף מד
ע"א) מנה שנים עשר נשיאים המחייבים מן
הדין לכתחילה לקרות ק"ש של שחרית עם
הנץ החמה לא להקדים ולא לאחר (הרי"ף,
הרמב"ם, הרע"ב, ופסקי תוס', האשכול, והכלבו, ספר

תפילת יוצר (וכן ציין שם הב"ח דנראה כסתירה ברש"י, וכ"כ המהדיר בריטב"א הוצאת מוסד הרב קוק), ולענ"ד נראה שאפשר היה לומר לרש"י שעיקר מעלת ותיקין הוא בק"ש ומה שכתב בדף כט: שהוא תפילת יוצר הוא גם משום קריאת שמע, כיוון שפרש מה שאמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן מצוה להתפלל עם דמדומי חמה, וא"ר רבי זירא מאי קראה ייראוך עם שמש וכו' ורש"י לא פרש ייראוך 'תפילת עמידה' אלא 'תפילת יוצר' שהוא ברכות ק"ש דשייך לקריאת שמע לפי שהוא דין בקריאת שמע כמו שכתב כבר בדף ט: (וכ"כ המהדיר ברא"ה הוצאת מוסד הרב קוק), אמנם מרש"י (שם ט: ד"ה מאי קראה) כתב דמצוה להתפלל עם דמדומי חמה מוכח שהוא דין גם בתפילה וגם בקריאת שמע.

וראיתי בהלכה ברורה (סימן פט עמוד קעג) שהביא בשם הגר"ש אלישיב בתשובה שהובאה בספר שיח תפלה (עמוד תקעא) דדין תפלה בהנץ החמה הוא משום קריאת שמע, שלדעת הרמב"ם צריך לקרוא לכתחילה קריאת שמע קודם הנץ החמה, ורק בדיעבד אם לא קרא קודם הנץ החמה יקרא לאחר מכן, ואילו לענין תפלה כתב הרמב"ם (פרק ג' מהלכות תפלה) שמצותה שיתחיל עם הנץ החמה וזמנה עד סוף שעה רביעית (ומשמע שאפילו לכתחילה רשאי להתפלל אחר הנץ החמה) וע"ש מש"כ.

זמן הנץ החמה לדעת הרמב"ם

ברמב"ם (פ"א מהלכות ק"ש הלכה יא) כתב וז"ל: ואי זה הוא זמנה ביום מצותה שיתחיל לקרות קודם הנץ החמה כדי שיגמור לקרות ולברך ברכה אחרונה עם הנץ החמה, ושיעור זה כמו (עישור) שעה קודם שתעלה השמש ואם איחר וקרא קריאת שמע אחר שתעלה השמש יצא ידי חובתו שעונתה עד סוף שלש שעות ביום למי שעבר ואיחר. ע"כ וגירסת הטור והכסף משנה ברמב"ם ושיעור זה כמו 'שיעור שעה' קודם שתעלה השמש, וכתב ב"י דכתב מהר"י אבוהב ז"ל אל יקשה בענין היאך

קרא הרב (הטור) לזה הזמן מעט. שהנה עליית השמש, דהרמב"ם רוצה לומר לאחר שיעלה גוף השמש כולו, והנץ החמה הוא מיד כשיתחיל גוף השמש לעלות עכ"ל. ובנוסחא אחת מצאתי בדברי הרמב"ם כתוב במקום שיעור שעה אחת עישור שעה אחת. ע"כ, היינו לגירסת 'שיעור שעה אחת' הנץ החמה הוא מיד כשיתחיל גוף השמש לעלות, והסבירו הד"מ והפרישה שיתחיל לקרות קריאת שמע מעט קודם הנץ החמה שהוא תחילת זריחת השמש על הארץ ונמשך שעור שעה אח"כ עד שיעלה כל גוף השמש, והב"ח פרש ששעה קודם הנץ הוא זמן ראוי לקריאת שמע וברכותיה דאחד מאריך ואחד מקצר, ויכוון עצמו לסיים ברכת קריאת שמע עם הנץ החמה, ובמג"א (ס"ק ב) כתב בשם ספר מנחת כהן (במבוא השמש מאמר ראשון פרק ז) דגירסת עישור שעה הוא עיקר ע"ש והוסיף המג"א ולי נראה דלענין הדין אין חילוק בין הגירסאות ע"כ, ובלבושי שרד (ס"ק ב) הסביר דלגירסא א' (שיעור שעה) לכל הפרושים יאמר גאל ישראל בתחילת הנץ, מה שאין כן לגירסא ב' (עישור שעה) יאמר גאל ישראל בסוף הנץ, והכריע המנחת כהן כגירסא ב', ועל זה כתב המג"א דלדינא אין נפקא מינה דאף לגירסא ב' הוי הנץ החמה בתחילתה, ומה שכתב הרמב"ם עד שיעלה השמש היינו תחילת הנץ, דבשלמא לגירסא א' הוצרך מהר"י אבוהב לפרש דמשיעלה השמש היינו סוף, דאל"כ אין שייך לשון מעט קודם, מה שאין כן לגירסא ב' אתי שפיר דהאי מעט היינו אותו שעה נתנו לו שיעור לקריאת שמע וברכותיה ע"כ, וכע"ז כתב מחצית השקל (ס"ק ב), ובהגר"א (אות ח') כתב דשיעור שעה הוא ט"ס וצריך לומר שליש עישור שעה וכ"כ בשנות אליהו (פ"א מ"ב), והסביר בדמשק אליעזר (אות ח') כונת הגר"א דכיון שהחמה הולך בכ"ד שעות ש"ס מעלות, ועולה על שעה ט"ו מעלות, והחמה ממשכת בעצמה חצי מעלה כמ"ש בשם הרב ר"מ צייטלין בראש השו"ע, להכי כתב הגר"א

ששיעור הנץ החמה שיעור שלישי עישור שעה, דהיינו חצי מעלה מן התחלת הנץ עד שיעלה גוף השמש על הארץ. ע"כ.

וראה מש"כ הפמ"ג באשל אברהם (ס"ק ב) כתב לפרש מחלוקת הגירסאות באופן אחר ובביאור הלכה (שם ד"ה כמו שיעור שעה אחת) מה שכתב לדחותו, וכתב שם וז"ל: הנה מכל מה שהארכנו נראה לעין דנץ החמה נקרא מעת שניכר תחלת זריחתה על העולם וכמו שהעתקנו בפנים בשם תר"י והערוך ומביאם התו"ט וכו', וכזה ראינו ושמענו שנוהגין כן כהיום הנוהגין כוותיקין, וכן מוכח לדינא בספר מגן גבורים בשה"ג סוף סק"ד. ובספר תפארת ישראל ראיתי שכתב דנץ החמה הוא י' מנוט קודם עלות כל גוף השמש על הארץ ולא ביאר טעמו ומקורו, ואולי ט"ס הוא וצ"ל ו' מינוט שהוא עשור שעה. אח"כ מצאתי כן בהדיא בירושלמי פ"ק דברכות שניץ החמה הוא העת שהחמה מתחלת לזרוח על ראשי ההרים כתר"י והערוך הנ"ל, וגם ברשב"א פ"ק דברכות מוכח להדיא כן, ומובא הירושלמי הזה ברמב"ן במלחמות פ"ק מכל אלה מוכח להדיא שהדין כמו שכתבנו למעלה עכ"ל.

שיטת הרב בית דוד

והגאון רבי יוסף חיים זצ"ל בספרו בן איש חי (פרשת ורא א"ת ג') כתב זמן הנץ החמה העלה הרב "בית דוד" ז"ל (סימן לו דף יא) שהוא שעה אחת קודם שיעלה השמש על הארץ ויראה לנו ע"ש וכתב הבא"ח שבספרו רב פעלים (ח"ב א"ח סימן ג) דחה ראיות הבית דוד, והביא שגם מנחת כהן ועטרת ראש על ברכות (דף ו') דחו דבריו וע"ש ועוד כתב שבבגדד פשט המנהג מקרוב לעשות בקריאת שמע ותפלה כסברת הרב בית דוד, אך ודאי מנהג המדקדקים להתפלל עם יציאת השמש ממש שנראית לנו, והקריאת שמע יתחילו ששה דקים קודם יציאת השמש, הוא מנהג נכון ומשובח לפי קוצר דעתי ע"כ, וכ"כ הבא"ח

בפרשת וישלח (ש"א אות ד) והנה מקדם קדמתא היו נוהגים פה עירינו בגדאד לענין נטילת לולב שלא לברך אלא עד שתעלה השמש ותראה לנו, וכן הוא הדין לענין ק"ש ותפלה, אך משנת כת"ר נהגו בלולב ע"פ סברת ב"ד ז"ל מחמת דוחק ציבור, ומזה נתפשט המנהג גם לק"ש ותפלה לעשות ע"פ סברת הרב ב"ד ז"ל עכ"ל.

אמנם מרן מופת הדור זצוק"ל בהליכות עולם (פרשת וישלח אות ג) כתב להשיג על הבא"ח בזה שכיון שסברת הבית דוד תמוהה ופוסקים רבים דחו אותה, א"כ מה שנהגו להתפלל וליטול לולב שעה אחת קודם הזריחה, נראה שנהגו כן לא מפני שסברו להלכה כדברי הבית דוד, אלא משום דקי"ל שבשעת הדחק המתפלל אחר עמוד השחר יצא, ואם עלה השחר והאיר פני המזרח דעת הפרי חדש (ס' פט) להתיר אף לכתחילה, וכן נראה בחידושי הרש"ש מגילה (כ.), וכתב בערך השלחן (ס' פט) שאם עלה עמוד השחר אפילו לא האיר המזרח יצא בדיעבד ע"ש ושעת הדחק כדיעבד דמי, וכן מש"כ ברב פעלים שבזמן הזה נתפשטה ההוראה כהבית דוד בכל המקומות, ושכן נהגו ברוב בתי הכנסת שבירושלים, במחכ"ת זה אינו, שסברת הבית דוד עיילוה לבי מדרשא ולא קבלוה, והעיקר שנהגו כהפ"ח להקל בהאיר המזרח, או שהיא שעת הדחק, ואפילו עדיין לא האיר המזרח, כיון שעלה עמוד השחר יוצאים ידי חובה בדיעבד, ושעת הדחק כדיעבד דמי. ע"כ.

וראה מה שכתב באורך בשו"ת איש מצליח לדחות סברת הרב בית דוד וסכם (שם דף עו ע"א ד"ה הריני חוזר ובד"ה ויש להוסיף) שבעה טעמים לדחות סברתו, וכתב שם ואחרי כל הדברים והאמת האלה אומר אני כלפי המזידים להתפלל שמונה עשרה קודם יציאת השמש ממש בלי אונס, שוא לכם משכימי קום, להנצל מן ה"חטא" המבואר בדברי הרמב"ם

והפוסקים, ע"פ סברת הרב בית דוד. והיא לא תסלח. ע"כ.

שיטת רבי אליהו מאני זצ"ל

עוד כתב הבא"ח (שם) שמוהר"א מאני נהג לגמור קריאת שמע שש דקות, שהוא עיבור שעה קודם יציאת השמש, ולפעמים ממהירות החזון יהיה עשר או שתיים עשר דקות קודם יציאת השמש ולא הקפיד בזה, ולפעמים היה עם השמש, והיה מתפלל שיזכה לבוא הנקודה זו, כי צריך סיעתא דשמיא בזה. ע"כ.

והגאון איש מצליח כתב תשובה באורך וברוחב ובעיון עמוק בדין זה, וכתב (ח"א או"ח סימן טו דף עה ע"א) על מנהגו זה של מוהר"א מאני זצ"ל שהוא חידה סתומה דגמר ק"ש צריך להיות דבוק ליציאת השמש לכו"ע, אלא שנחלקו מתי יציאת השמש, דלהרב בית דוד שעה אחת לפני יציאת השמש לעינינו אז הוא יציאת השמש ממקומו, וגומר ק"ש בסוף החומש מעמוד השחר שקודם שעה זו, ולהחולקים עליו גומר בסוף השעה שאז הוא יציאת השמש ממש. ע"כ.

וראיתי במכתב שכתב מוהר"א מאני זצ"ל להגרי"ח זצ"ל והובא בשו"ת תנא דבי אליהו (עמוד ת) וזה לשונו: מה ששאלת איזה זמן נץ החמה שהוא זמן התפלה כמ"ש מרן או"ח (פט ס"א), דע ידידי, עיין הרמב"ם ז"ל (פ"א מהלכות ק"ש הלכה י"א) שזמן נץ החמה שהוא שעה אחת קודם שנראית על הארץ, והביאו רמ"א ז"ל (או"ח סימן ח"ן) וכו' לכן אני נוהג לשער שתתחיל העמידה ששה דקים קודם זריחת השמש, וכמו שכתב מרן ז"ל בב"י (סימן ח"ן) לשון הרמב"ם ז"ל, ואמת שלא אפשר לכוון ולפעמים יגיע ק"ש ח' דקים קודם ולפעמים יתאחר עם השמש, מכל מקום רחמנא ליבא בעי, ומה שנוהגים בעיה"ק ירושלים כשאירע שגמרו ק"ש קודם, שימתינו בשירה חדשה, לא נראה לי שזה נראה כעובדים

לשמש, וגם ההפסק אינו טוב וכמ"ש בדברי יוסף הנזכר, וגם לעשות כמו דברי יוסף לחזור ק"ש לא אפשר זה בצבור, ואל אל שדי אתחנן יזכנו לכוון השעה בדקדוק ויצילנו משגיאות אכ"ר. עכ"ל, נראה דהבנת מוהר"א מאני ברמב"ם (שם) שזמן הנץ החמה שש דקות (עשור שעה) קודם שתראה השמש על הארץ היינו קודם תחילת הנץ בארץ, ולכן היה מקפיד לסיים אז ק"ש ולסמוך אליה התפלה.

הסוברים שאין קפידא בעשר דקות

והרשל"צ הגאון רבי מרדכי אליהו זצוק"ל היה אומר שאין להקפיד בעשר דקות קודם או אחר הנץ, ושאלתי לבנו הג"ר שמואל אליהו שליט"א מה המקור לדברי אביו, והשיבני שאין מקורו מהבא"ח, אלא מדברי הגמרא (בברכות דף ט:) ברבי ברונא שסמך גאולה לתפילה ולא פסיק חוכא מפיו כל היום, והוא מטעם שנדיר שאדם שידע לכיון בדיוק לשעת הנץ וכשהצליח כל היום לא פסק חוכא מפיו. ע"כ, וכ"כ התוספות (שם ד"ה לק"ש) שכתבו וז"ל: לפי שלא היו יכולין להקדים ולמהר כותיקין, כי רוב בני אדם אינם יכולין לכוין אותה שעה. ועוד כתבו התוס' (שם ד"ה כל הסומך) שעיקר השמחה שהצליח לסמוך גאולה לתפילה כותיקין, אף שכולם סומכים גאולה לתפילה.

וכן ראיתי במאמר הנרות הללו להגר"י רצאבי (עמוד 23) שכתב וז"ל: גם בעניין הנץ החמה ועמוד השחר, הרמב"ם כותב זאת בתשובותיו במפורש, וגם החזון איש אומר שעד עשר דקות אין חשש כי הזמן הוא בהערכה אף פעם לא נאמר הזמן במדויק, וכמובן לא דיברו על חלקיקי דקות ושניות. וראיתי דעת גדולי ישראל בעניין זה של הנץ, לא להסתכל כל פעם בשעון כדי להתחיל שמונה עשרה בדיוק בזמן, אלא צריכים לקבוע את הזמן בהערכה לבדוק מספר פעמים כמה זמן לוקח עד שמגיעים לתפילת שמונה עשרה,

(שבת ק"ח:) יהא חלקי וכו' ממוציאי שבת
בציפורי, שנמצאים על הר.

הסוברים שיש להתפלל בין הנץ המישורי לנראה

אמנם בספר דרך ישרה (נץ החמה סימן ט' עמוד
קלט) להגר"י פפיס שליט"א הסביר באורך
וברוחב דהחזו"א היה מתפלל אחר הנץ
המישורי ולפעמים לפני הנץ הנראה, אבל לא
לפני הנץ המישורי. והסיק (שם עמוד קמג-קמד)
שראו לסיים ק"ש לפני הנץ ולהתפלל עמידה
אחר הנץ הנראה, ורשאי לכוון עצמו בהסתכלות
בשעון פעם או פעמיים בין הפרקים של ברכות
ק"ש, ואין בזה חששת החזו"א שעושה תפילתו
קבע בזה ע"כ.

והגר"ח קנייבסקי שליט"א (שו"ת שבסוף ספר
נקיות וכבוד בתפלה עמוד קצא תשובה קנז) כתב
שהחזו"א היה מסופק אם זמן הנץ הוא הנץ
הנראה או המישורי, ומה שאמר בבהכ"נ שלו
להתפלל לפי מה שכתוב בלוח של הרי"מ
טיקוצ'ינסקי, לא היה משום שהכריע שכן הוא
הזמן, אלא סבר שדקה קודם הנץ או דקה
לאחר מכן, נקראת ג"כ תפילת ותיקין, (הובא
בהערות משנ"ב דרשו סימן נח הערה 8).

לכוון עצמו לקריאת שמע ועמידה לפי שעון

כתב מו"ר מרן הראש"ל שליט"א בילקוט
יוסף (תפילה ח"א סימן פט עמוד מט) שבספר ועלהו
לא יכול (עמוד סא) כתב בשם הגרש"ז אויערבאך
זצ"ל שיש מקום לכך ששליח הצבור בתפלת
וותיקין יביט בשעונו בשעת ק"ש וברכותיה,
כדי לכוין את זה שיגיעו בזמן הנץ החמה
לתפלת שמונה עשרה, מכיון שישנן דעות (עיין
במשנה ברורה סי' נח סק"ו) שעיקר מצות ק"ש זה
לקרותה כותיקין, ואמר אילו יכולתי הייתי גם
אני קם להתפלל ותיקין. ע"כ.

ולהתחיל את הזמירות לפי הזמן שהערכנו
כמה זמן זה לוקח ויותר לא להסתכל על
השעון, אבל אם מסתכלים על השעון אזי
במקום לכוון לקריאת שמע מכוונים לשעון.
ע"כ.

אלא שיש לחלק ולומר שזהו דוקא כשלא
היה אפשר לדייק כל כך, כגון שלא היו לוחות
זמנים מוכנים, ולא היו שעונים, משא"כ בזמננו
שכבר זמן הנץ החמה מסודר על פי הלוח,
ואפשר יותר לכוון להגיע לזמן ולהעזר בשעון,
אין להקדים קודם הנץ דהוי תפילה בדיעבד
ואחר הנץ מפסיד מעלת ותיקין. וכן שאלתי
למו"ר מרן הראש"ל הרה"ג יצחק יוסף שליט"א
והשיב לי שאין להקדים את התפלה בכמה
דקות קודם הנץ.

הסוברים שיש להתפלל לפי הנץ האסטרונומי

ובספר שיח תפלה להגר"ר טשזנר יהודה
שליט"א (עמוד תיא-תיד) כתב שאף אם אולי הנץ
ההלכתי הוא קצת לפני הנץ האסטרונומי, (כי
מודדים ממקום גבוה בזמן שנראה בראשי
ההרים, וממקום גבוה הנץ נראה יותר מוקדם
מליושב בעמק. ע"ש) אבל היות שאין אנו
בקיאים למדוד שיעורים ואין לנו דרך לברר
את זמן הנץ המדויק, על כן יש להתפלל
תפילת ותיקין כפי זמן נץ האסטרונומי. ע"כ,
וכתב בפסקי תשובות (סימן נח עמוד תקד-תקכה
והערה 69) שהגר"מ טיקוצ'ינסקי חישב את זמן
נץ החמה בלוחותיו עפ"י הנץ האסטרונומי
(המישורי) דהיינו כאילו כל האופק בקו ישר,
ואפילו אין זהרי החמה נראים לעינינו כי
מוסתר ע"י ההרים אין מתחשבים בזה, והרי
זה כאלו חומה מסתרת את השמש, אך גם
לדבריו אין לסלק וליישר אלא את ההרים
אשר באופק, אבל לא את ההר שעליו נמצא
הישוב ודרים שם, ואין לראותם כאילו הם
גרים במישור כגובה פני הים, וכדמוכח בגמ'

הסוברים שיש להתפלל כשיוצא כל גלגל החמה

ובשו"ת איש מצליח חלק א' חלק אורח חיים (סימן טו דף סד ע"ב והלאה) האריך והרחיב הרבה בנידונו וביאר השיטות בזה, וכתב שיש הסוברים שיש לסמוך גאולה לתפילה בסוף הנץ לאחר שכל גלגל החמה עלה ויש הסוברים שיש לסמוך גאולה לתפילה בתחילת הנץ, ושם (בדף ע"ח ע"א ד"ה ובכן) כתב שיש להטות ולפסוק כדעה ראשונה מכמה טעמים, ואלה הטעמים: א) שהתפלה לכתחילה במזיד קודם הנץ החמה הוא "חטא". ע"ש. וא"כ איפוא העושה כדעה שניה להתפלל בתחילת הנץ, הרי לפי דעה ראשונה שזמנה בסוף הנץ, גם הוא "חוטא". משא"כ להפך העושה כדעה ראשונה להתפלל בסוף הנץ, הנה גם לדעה שניה שהיה ראוי לו לגמור ק"ש וברכותיה בתחילת הנץ והוא גמרם בסוף הנץ, לדעת כמה מרבוואתא ומרן דפסק כוותיהו, אין עליו עון אשר חטא. רק שלא עשה מצוה מן המובחר בעלמא. ב) ועוד דאפילו לרבוואתא אחרני, דסברי דק"ש עם הנץ החמה הוא מדינא לכתחילה, מ"מ הנה הטעם שכתב הרמב"ם בתשובה, במקדים להתפלל קודם הנץ החמה שהוא חוטא להיותו פורע חובתו בעת שלא נתחייב ע"ש, לא שייך במאחר קצת לגמור ק"ש וברכותיה בסוף הנץ, בפרט שאינו מתאחר רק מפני הפלוגתא. ג) ועוד לו יהא ששניהם במאזנים ישאו יחד, מ"מ עדיף לעבור בשב ואל תעשה, מלעבור בקום עשה. כתשובת רבי יהושע לרבי אליעזר בפרק ח' דזבחים משנה י'. ד) ועוד דהא איכא דעת תר"י ודעמייהו, דזמן הנץ ראוי לק"ש ולתפלה. וא"כ ראוי לומר שגם לדעה שניה הנ"ל לפחות איכא קצת מצוה אפילו גומר בסוף הנץ וכ"ש שאינו חוטא. ה) ועוד דאדרבא דעת רבנו חננאל ור"ת שהובאו בתוס' דיומא וזולתם, וראבי"ה (ח"א סי' כ"ה) שהובא בהגהות מימוניות (פ"א מהלכות ק"ש אות ה') וכנוכר בב"י, והר"ה

אף עמהם, דקודם הנץ לא יצא ידי חובת ק"ש של יום אפילו בדיעבד. אלא שכתב הר"ה ששעת הנץ כלאחר הנץ. ע"ש. וא"כ אין סברא דלהתוס' ודעמייהו דפליגי עלייהו שהם בעלי הדעה שניה הנ"ל הוא קפידא אפילו על הגמר במשך הנץ. ו) ועוד הכה"ח (סימן נ"ח סוף סק"י) כתב דאפילו אינם יכולים לצמצם הזמן בכיוון, לא איכפת. והביא ראיה מפירש"י בשבת (דף ק"ח ע"ב) על מה שאמרו מצוה להתפלל עם דמדומי חמה, שכתב וז"ל: דמדומי חמה כשהיא אדומה. שחרית אחרי הנצה מיד היא אדומה, וערבית סמוך לשקיעתה. עכ"ל. משמע שכל זמן שהיא אדומה קרוי דמדומי חמה והיא מצוה מן המובחר. וא"כ אם יתאחרו רק אחד או שני דקים לצאת מידי ספק לא איכפת, שעדיין היא אדומה ודוק. ע"כ. ולדבריו מה שמתפללים תכף בתחילת הנץ לדעה שניה, הוא רק משום זריזין מקדימין. אבל אפילו מצוה מן המובחר איכא כל משך הנץ שהיא אדומה. (וכתב בנו הגר"מ מזוז שליט"א שהרה"ג ר' שריה דבליצקי זצ"ל כתב אליו ע"פ דברי כה"ח הנ"ל, שכל ד' דקות אחר הנץ הכל הוי כותיקין. ע"כ. ז) ועוד סהדא רבא הרי"ף. שכתב (דף ה' ע"א) אמילתייהו דותיקין וז"ל: אלא מיהו לית כל איניש יכול לכווני ולמעבד כי הא מילתא. ואפילו הכי מצוה למיקרי קודם הנץ החמה מעט (לכל הפחות פרשה ראשונה. תר"י) כדי שלא יתפלל אלא לאחר הנץ החמה, שנמצא מתפלל ביום ואף על פי שאינו עם הנץ החמה דוקא. ע"כ. והביאו הרא"ש בפסקיו. ולעיל הבאתי מ"ש האחרונים על דברי תר"י בזה. וביארתי שם (ע"ג בד"ה ומ"מ) דלמרן שדעת הרי"ף והרמב"ם מן הדין צריך לכתחילה לעשות כותיקין, לא להקדים ולא לאחר, א"כ סלקא דעתך אמינא דמי שאינו יכול לכוין, מה לי אם יקדים או יאחר כיון דאידי ואידי בדיעבד ניהו. קמ"ל הרי"ף שיש לאחר ולא להקדים מחמת התפלה. ובלבד שיקרא לפחות פרשה ראשונה קודם הנץ החמה. ודון מינה

וכתב הגר"מ מזוז שליט"א (בשור"ת איש מצליח שם הערה 500) שבספר "הרב שרעבי" (עמוד 78) בשם הרה"ג ר' מרדכי שרעבי זצ"ל כתב שעדיף לאחר ברגע אחד או שניים את זמן הזריחה מלהקדים חלילה בדקה אחת ע"ש, וכן שמע בשם הגר"ע עטייה זצ"ל וכן הוכיח מלשון הראב"ע בפרשת יתרו (יה, יג) ע"ש.

וכתב בהלכה ברורה (שם) זכורני שכן ראיתי להגה"צ רבי יהודה צדקה ז"ל שהיה נוהג כן לסיים קריאת שמע קודם תחלת הנץ הנראה, ולמשוך אמירת אמת ויציב לאט לאט עד שיסמוך גאולה לתפלה, ויתחיל שמונה עשרה בסוף הנץ, ומכל מקום נראה שהרוצים להתחיל שמונה עשרה מיד בתחלת הנץ הנראה רשאים לעשות כן ושפיר חשיב תפלה בהנץ החמה שהרי כן דעת רבים מהאחרונים וכו"ל, וכן כתב הגר"מ מזוז בתשובה שהובאה בקובץ "אור תורה" שבט תשמ"ו סימן מד וע"ש באורך, וכן פסק להלכה מו"ר מרן הראש"ל שליט"א בספרו הבהיר ילקוט יוסף (תפילה ח"א מהדורת תשס"ד בתרא עמוד מח) שהעיקר להלכה לעמוד תפילת עמידה בזמן הנץ הנראה וכפי שמופיע בלוח אור החיים ע"ש.

הסוברים שיש להתפלל לפי הנץ הנראה

ומו"ר מרן הראש"ל שליט"א בספרו הבהיר הראשון לציון (ח"ב סימן ו) כתב לבאר לאחר התבוננות נוספת כי מדברי כל הפוסקים הקדמונים מבואר שהולכים בנץ החמה אחר היראות תחילת גלגל השמש, ולא אחר שמתגלה כל גלגל השמש, וכן משמע מהראשונים. וכן נהגו בכל הדורות, ואי אפשר לעשות את כל הגדולים בדורות הקודמים, שכולם טעו, והדברים מדויקים מדברי התוס' ביוצא לז: שיתפללו בתחילת הנץ ע"כ, וכן מספר האשכול (ח"א סימן ה עמוד י) ומהמאירי (ברכות ט:) ומרבינו יונה (ברכות ב.) וכן בב"י (ר"ס נח) שהביא דברי מהר"י אבוהב שהנץ החמה הוא מיד כשיתחיל גוף השמש לעלות

ואוקי באתרין, לאחר אותם שני דקים ושני שלישים של משך הנץ המוטלים במחלוקת בין הראשונים. שהגומר ברכה אחרונה בסוף הנץ, ודאי קורא לפחות פרשה ראשונה קודם תחילת הנץ. וכ"ש העושה כהשמ"ח לקרות ק"ש כולה קודם הנץ ורק ברכה אחרונה עד סוף הנץ, ודאי דרכו דרך ישרה גברא דמאריה סייעיה אחד המיוחד ממקובלי בית אל זצ"ל. וע"ע להכה"ח (שם סק"ח) בשם הרב נזה שלום דמי שאינו יכול לעשות כותיקין בדקדוק, יש לחוש לדעת ר"ת וכו', והכין חזינא להרמב"ן במלחמות וכו', ושאינו מכוין כ"כ מתחיל עם הנץ החמה וסומך וכו'. ע"ש. וביאור דברי הרמב"ן הללו דמי שאינו יכול לכוין מתחיל בהנץ וגומר אחר הנץ. או שמתחיל סמוך להנץ מאחריו. ע"ש. ובכל אופן מפסיד זמן ק"ש דלכתחילה לדידיה ושמע מינה דתפלה בזמנה עדיפא. ע"כ.

וכן בהלכה ברורה (שם עמוד רמא) הביא מסקנת האיש מצליח, וכתב שבסוף דבריו (כדף עט ע"א) העלה שזמן הנץ החמה הוא דוקא בצאת השמש לעינינו על הארץ ודלא כהבית דוד הנ"ל, וסמיכות גאולה לתפלה הוא בסוף גמר יציאת עין השמש על האופק, ומשך הנץ החמה הוא בדיוק שתי דקות וארבעים שניות, ולכן כתב שיקרא קריאת שמע קודם תחלת הנץ הנראה ושיותר טוב שאחר שסיים קריאת שמע סמוך לתחלת הנץ הנראה, יאריך בברכת אמת ויציב, ויסמוך גאולה לתפלה שתי דקות וארבעים שניות לאחר מכן, שזהו סוף הנץ, ואז יתחיל תפלת שמונה עשרה. וע"ש. ומה שכתב שיתחיל שמונה עשרה בסוף הנץ היינו משום שלענין תפלת שמונה עשרה אם התפלל קודם הנץ החמה לא יצא אלא בדיעבד וכמבואר בשלחן ערוך (סימן פט), ומחמת כן עדיף מחד גיסא שיסיים קריאת שמע עד תחלת הנץ, אבל לא יתחיל שמונה עשרה עד סוף הנץ, כדי שיהיה הדבר ברור שמתפלל אחר הנץ החמה לכל הדעות ולא קודם לכן ודו"ק ע"כ,

עכ"ל, וכן הוא בשו"ע הגר"ז (סימן נח) ובפרי מגדים (סימן תקפח סק"א) ובביאור הלכה (סימן נח ס"א ד"ה כמו שיעור) ובשער הציון (סימן תרפ"ז סק"ה), וכיון שכן מוכח מדברי הראשונים הנ"ל, לכתחילה יש לנהוג כפי המנהג, ולא לשנות ויתחילו תפילת העמידה עם תחילת יצאת גוף השמש, ולא יפסידו מצוה מן המובחר להתפלל עם הנץ בדיוק ע"כ וע"ש מש"כ עוד בזה.

וכן כתב בפסקי תשובות (שם והערה 67) שרבים מגדולי הדורות הלכו לפי הנץ הנראה, וכן נוהגים כהיום ברוב המכריע של מנייני הותיקין של הספרדים והאשכנזים, וכן כתבו הגרא"ז מלצר זצ"ל בהערותיו שבסו"ס בין השמשות, ובקונטרס י"ג מאמרות מהגר"ש דבליצקי בשם החזו"א זצ"ל ועוד גדולי ישראל וגדולי ירושלים, ובשו"ת אז נדברו (ח"ג סי' נ"א), ובתשובות והנהגות (ח"ג סי' ל"א וח"ד סי' כ"ה) דעכ"פ לענין תחילת תפילת שמונה עשרה נכון מאוד להקפיד על נץ הנראה, דתפילת שמונה עשרה קודם הנץ בדיעבד הוא, ועי"ש שהמובחר שקריאת שמע יכוון לזמן הנץ האסטרונומי ולהאריך מעט באמת ויציב, ובנץ הנראה תחילת שמונה עשרה, וכן מובא בכמה ספרים בשם עוד גדולי ישראל ובוזה נמי קצת שפיר דמי לצאת דעת כמה מהראשונים דזמן ק"ש בנץ החמה, וכ"כ בלוח דבר בעתו בשער זמנים בעתם בשם הרבה מגדולי הדורות האחרונים. ע"כ.

המתפלל קודם הנץ החמה

במשנה ברכות (כו.) תנן תפילת השחר עד חצות רבי יהודה אומר עד ד' שעות ובגמרא (כו.) הלכתא כרבי יהודה הואיל ותנן בבחירתא כוותיה, ולמסקנה עד סוף ד' שעות קאמר, והקשו בגמרא (כו.) מצותה כלומר של ק"ש עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפילה ונמצא מתפלל ביום, כלומר ומשמע ליה דאין זמנה אלא עם הנץ החמה דוקא, ותרצו, כי

תניא ההיא לותיקין ופירש רש"י לותיקין המקדימים למצות ומחזרים לעשות דבר בזמנו ומצותו מקדימים לאחר הנץ החמה להתפלל, וכי תנן במתניתין למאחרים שלא יאחר יותר מחצות, שמשם ואילך עבר הזמן. עכ"ל, וכתב שם הרא"ש (סי' א) ותחלת זמנה יראה משעלה ברק השחר והאיר פני המזרח מידי דהוה אתמיד של שחר (יומא כח.), אף על גב דעיקר מצותה עם הנץ החמה כדכתיב (תהלים עב ה) ייראוך עם שמש, מכל מקום אם התפלל בזו השעה יצא, והתנא לא חש לפרשו דמילתא דפשיטא היא, כיון דזמן המאוחר שלה הוא בזמן התמיד הוא הדין לכל זמן המוקדם עכ"ל, וגם התוספות (ל. ד"ה אבוה) כתבו בשם ר"ח גבי עובדא דאבוה דשמואל ולוי דבסמוך שזמן תפילת השחר מתחיל משעלה עמוד השחר, וכן דעת הרמב"ם שכתב בפ"ג מהלכות תפילה (ה"א) תפילת השחר מצותה שיתחיל להתפלל עם הנץ החמה, ואח"כ (ה"ז) כתב המתפלל תפילה קודם זמנה לא יצא ידי חובתו וחוזר ומתפלל אותה בזמנה, ואם התפלל תפילת שחרית בשעת הדחק אחר שיעלה עמוד השחר יצא. ורבינו ירוחם (נ"ג ח"ג כד:) כתב זמן תפילה משיכיר את חברו ברחוק ד' אמות, ומצוה מן המובחר שיתפלל אחר הנץ החמה מיד, ועוד פשוט בתפילת השחר דאם התפלל משעלה ברק השחר והאיר פני המזרח יצא. והובא כל זה בב"י (סימן פט).

ובטור (שם) כתב זמן תפילת השחר מתחיל משעלה עמוד השחר והאיר פני המזרח שהיא כנגד תמיד השחר ומאותה שעה ואילך הוא זמנה, ומ"מ עיקר מצותה עם הנץ החמה אלא שאם התפלל משעלה עמוד השחר יצא.

וכן כתב בשולחן ערוך (שם) זמן תפילת השחר, מצוותה שיתחיל עם הנץ החמה, כדכתיב: ייראוך עם שמש (תהלים עב, ה) ואם התפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני המזרח, יצא. ובמשנה ברורה (שם ס"ק ד) ביאר היינו בדיעבד, ואפילו שלא בשעת הדחק, ובשעת

הדחק כגון במשכים לצאת לדרך וכה"ג שאר דחק ואונס, אפילו לכתחילה וכדלקמן בס"ח ע"כ. ובכה"ל (שם ד"ה יצא) כתב שכן העתיקו הרבה אחרונים (דרך חיים אליה רבה ומגן גיבורים), והפר"ח חולק על השו"ע, וס"ל דמשהאיר הוא זמנה לכתחלה, רק לוותיקין הוא קודם הנץ וכו'.

וכתב עוד המשנה ברורה (שם) ועיין לעיל בסימן נ"ח (במ"ב סק"ט) דלא יצא בזה ידי חובת ק"ש אף דיעבד אם רגיל לעשות כן עד שיכיר את חברו הרגיל עמו קצת ברחוק ד"א ע"כ, וכתב בשו"ת איש מצליח (שם דף מז ע"ב) דה"ה בתפילה שאם אפשר לו להתפלל בהנץ או אחר מכן, והוא מתפלל לפני הזמן אפילו רק פעמיים חשיב רגיל ויחזור להתפלל בתנאי דנדבה, וכ"כ בילקוט יוסף (תפילה כרך א עמוד עג - עד) תשובה ממרן אביו מופת הדור זצוק"ל שבספר כסא אליהו (סימן פט סק"ב) ובשו"ת שאילת שמואל (חאו"ח סימן יב) כתבו שאם מתפלל קודם הנץ החמה שלא בשעת הדחק, אם היה רגיל לעשות כן, אף בדיעבד לא יצא וצריך לחזור ולהתפלל, אמנם מדברי הבית יוסף (סימן נח) שכתב על הטור שאם קרא קריאת שמע אחר עמוד השחר יצא בדיעבד, והוא שלא יהא רגיל לעשות כן, פשוט הוא שמכיון שלא התירו כן אלא בדיעבד או בשעת הדחק, אין לאדם להיות רגיל לעשות כן שלא מדחק. ע"כ. ומשמע שהבין מדברי הטור שזהו רק לענין לכתחילה, שאם לא כן מאי פשיטותיה, הא טובא קא משמע לן שאם לא היתה שעת הדחק, והיה רגיל לעשות כן, אף בדיעבד לא יצא, לכן לענין הלכה נראה שאם עבר והתפלל כן כמה פעמים שלא בשעת הדחק, יחזור ויתפלל בתנאי דנדבה. ע"כ.

אם כן יוצא שלרוב הפוסקים יש להתפלל עמידה בזמן הנץ הנראה, וכמה פוסקים סמכו להתפלל לפי הנץ המישורי שהוא הנץ האסטרונומי, ויש שמחמירים לעמוד עמידה ביציאת כל עיגול החמה שהוא כשתי דקות

וארבעים שניות אחר זמן הנץ הנראה, ולכל הדברות עיקר מעלת ותיקין היא לסמוך גאולה לתפילה בזמן הנץ החמה, כלומר לקרוא ק"ש קודם הנץ החמה ולסמוך אליה תפילת עמידה בהנץ החמה. והמתפלל תפילת עמידה קודם להנץ החמה כל אחד לשיטתו חשיב תפילה בדיעבד לדעת מרן השו"ע שקבלנו הוראותיו, ואם התפלל ב' פעמים קודם הנץ החמה שלא בשעת הדחק צריך לחזור ולהתפלל בתנאי דנדבה, לכן אין להקדים תפילת עמידה עשר דקות קודם להנץ החמה דחשיב תפילה בדיעבד.

אמנם אם הקדים קצת לזמן שבין הנץ הנראה לנץ המישורי שכמעט בכל המקומות הוא מסתכם בהבדל של שתיים עד ארבע דקות, אין קפידא בדבר, שכל משך זמן זה הוא בגדר הנץ החמה, ורחמנא ליבא בעי, וכ"כ בפסקי תשובות (ח"א עמוד תקכה) בשם קונטרס י"ג מאמרות מהגר"ש דבלצקי זצ"ל בשם החזו"א זצ"ל, וכבר כתב הרמב"ם בתשובה (סימן רנ"ו) "שדיוק הזמן אינו מחוייב, אלא לפי מה שנתקבל על דעת המתפלל שהוא הוא הזמן", וכן שאלתי למו"ר מרן הראש"ל שליט"א ואמר לי אפשר כך ואפשר כך, היינו בין לפי הנץ האסטרונומי בין לפי הנץ הנראה, וכעת ראיתי גם בספר 'רבינו' בעמוד ששאל שם מו"ר את אביו מרן מופת הדור והשיב לו דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, כיון שתפילה בנץ החמה היא מידת חסידות אין קפידא בדבר ע"ש.

ג. בדין אמירת וידוי כשהזמן מצומצם

מרן מופת הדור זצוק"ל ביחודה דעת (ח"ב סימן ח) באר שלדעת הגאונים אמירת נפילת אפים בכל יום אינה חובה, וכמו שכתב הטור (או"ח סימן קלא) בשם רב נטרונאי גאון, שהואיל ונפילת אפים רשות, לכן נהגו שלא לומר נפילת אפים בבית החתן. וכן כתב בשו"ת הריב"ש (סימן תיב) בשם רב שר שלום גאון,

שאמר מאשר לבטלם, ואם יש קצת פנאי עכ"פ יאמרו את תחנון ונפילת אפים תכף אחר עמידה, וכמו שכתב בכף החיים (סימן קל"א ס"ק ה) שלפי דברי רבינו האריז"ל בשער הכוונות (סוף דרוש ה' דחזרת העמידה) צריך לומר הוידי תיכף אחר חזרת העמידה ואחריו 'ויעבור' ואחריו נפילת אפיים כיעו"ש טעם בסוד ע"כ, ואת שאר התחנונים של ימי שני וחמישי יקדימו לפני ברוך שאמר מחוסר פנאי במקום לבטלם או שישלימו בדרכם לעבודתם.

וכתב בשו"ת יחזק דעת (שם) וביום שני וחמישי כשהזמן מצומצם ואין שהות לומר וידי ונפילת אפים, ואל מלך יושב על כסא רחמים, והוא רחום, ויחד עם זאת קריאה בספר תורה, יש להעדיף קריאת התורה, שעיקרה מתקנת משה רבינו והנביאים שעמו, והרחבת התקנה על ידי עזרא הסופר ובית דינו, כמבואר בבבא קמא (דף פב ע"א). וכן ברמב"ם (בפרק י"ב מהלכות תפלה הלכה א'). ומבואר בדברי הרמב"ן במלחמות ה' (מגילה פרק א', דף ה' ע"א), שחובת קריאת התורה מוטלת על הצבור. וכן כתב הר"ן שם וכו'. ולאחר הקריאה בספר תורה, וחצי קדיש, יאמרו אשרי ובא לציון וקדיש תתקבל, ואז יהיו רשאים הפועלים לצאת למלאכתם, ומזמור של יום ושאר התפלה יסיימו בעל פה בדרך הליכתם ונסיעתם למקום עבודתם. והשי"ת לא ימנע טוב להולכים בתמים. ע"כ.

בדין קריאת ספר תורה כשהזמן מצומצם

מין מופת הדור זצוק"ל בשו"ת יבי"א (ח"ז סימן יז) דן האם אפשר לפועלים לקרוא בספר תורה לפני עלות השחר ע"ש, וכתב שם שהמהרש"ם בתשובה ח"א (סימן קנח) נשאל אם מותר לקרות בס"ת ולברך קודם עלות השחר וכו'. וכתב באמת נראה לי פשוט שקריאת ס"ת אין זמנה קבוע ביום דוקא. ע"כ, וכתב ביב"א (שם) ומכל מקום להלכה נראה שהואיל ובנ"ד עושים כן רק מפני שעת הדחק שממהרים

ורבינו יצחק אבן גיאת, והביא ראיה לדבריהם מהגמרא בבא מציעא (דף נט:). שאמא שלום אשתו של רבי אליעזר היתה משתדלת למנוע ממנו לנפול על פניו לומר נפילת אפים בכל יום. ואף על פי שלכאורה יש מקום לדחות ראית הריב"ש, על פי מה שכתב בשיטה מקובצת (בבא מציעא נט:). בשם תלמידי הרשב"א. ע"ש. מכל מקום עיקר דברי הגאונים דברי קבלה הם, וראוי לסמוך עליהם. וכן כתב בשו"ת רבינו שלמה בן הרשב"ץ (סימן תקפד). וכן הסכימו להלכה הבית חדש והטורי זהב (בסימן קלא). ואמנם בשו"ת נחלת שמעון (סימן לח) כתב לערער על זה, והעלה שנפילת אפים חובה, אולם אין דבריו מחוורים כלל, והעיקר כדברי הפוסקים ראשונים ואחרונים הנ"ל. וכן כתב מרן החיד"א בברכי יוסף (סימן קלא ס"ק יג) בשם הגאון החסיד רבי יעקב מולכו בתשובה כתיבת - יד, שכל שיש ספק אם יאמרו נפילת אפים, יותר נכון שלא ליפול על פניהם משום שנפילת אפים רשות, ואם לא יאמרו נפילת אפים אין בכך כלום. ע"ש. וכן כתבו המאמר מרדכי, ובשלחן ערוך הגאון רבי זלמן שם. וכן כתבו בשו"ת חסד לאברהם (חלק אור"ח סימן ב), ובשו"ת כרך של רומי (סימן יא), ועוד אחרונים. ולכן כשהזמן מצומצם מאד, יכולים לדלג וידי ונפילת אפים. ע"כ, לכן בשעת הדחק שממהרים לצאת אחר תפילת העמידה בהנץ החמה, ואין להם זמן לומר תחנון אחר תפילה מוטב להקדימו לפני ברוך שאמר מאשר לבטלו, ובפרט שאומרים אותו בציבור ומזכירים בו יג' מידות, וכן אמירת תחנונים של ימי שני וחמישי שמזכירים בהם יג' מידות ופסוקי 'והוא רחום' שאומרים מעומד, וכמו שכתב מרן (בסימן קלד סעיף א') שאם לא אמרו מעומד עובר על התקנה ונקרא פורץ גדר, ובמשנה ברורה (שם ס"ק ג) בשם הלבוש ואליה רבה דלא מקרי פורץ גדר אלא אם לא אמרו כלל, אבל אם אמרו שלא בעמידה לא הוי בכלל פורץ גדר. ע"כ, לכן כשאין אפשרות לאמרם אחר עמידה עדיף להקדימם לפני ברוך

מאד למלאכתם, הסומך על המהרש"ם שהעלה להקל בזה בשעת הדחק לקרוא בס"ת בברכות קודם עמוד השחר, יש לו ע"מ שיסמוך, וכן הסכים גם בשו"ת בית ישראל (סוף סימן כ) להסתמך על המהרש"ם בזה, ולכן הורה שיש להקל לאנשי הצבא לקרוא בס"ת בברכות קודם עמוד השחר. ע"ש. ע"כ. ואם כן יש לומר שבשעת הדחק שלא יוכלו לקרוא בס"ת אחר עמידה עכ"פ יקדימו לקרוא בס"ת קודם ברוך שאמר שהוא אחר עלות השחר, דהלא לפועלים שמתפללים קודם הנץ החמה הותר להם לקרוא קודם עלות השחר כדלעיל, אם כן כ"ש שיש להתיר לפועלים לקרוא בס"ת אחר עלות השחר לפני ברוך שאמר כשממהרים מאוד למלאכתם וצריכים לצאת לעבודתם מיד לאחר עמידה בהנץ החמה.

ד. לצאת לדרך למקום עבודה קודם תפילה כדי להתפלל בהנץ החמה או אחר הנץ החמה

בגמ' ברכות (יד.) איתא אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו, ואמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן כל המתפלל ואחר כך יוצא לדרך הקדוש ברוך הוא עושה לו חפציו שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. וגירסת הרי"ף והרא"ש (שם) 'אסור לו לאדם לצאת לדרך קודם שיתפלל', והטור (בסימן פט) נקט לחומרא כשתי הגירסאות, וז"ל: ואסור לו להתעסק בצרכיו או לילך לדרך עד שיתפלל. ע"כ, וכן פסק בשו"ע (שם סעיף ג) אסור לו להתעסק בצרכיו, או לילך לדרך, עד שיתפלל תפלת י"ח. ובב"י כתב בשם תרומת הדשן (ס"י יח) שראה רבים מן המדקדקים שהיו נמנעים ללכת לצרכיהם בשחרית עד שהיו נכנסים תחלה לבית הכנסת ואומרים שירות ותושבחות ואחר כך הולכים לעשות חפציהם, והוא כתב שמפשט הגמרא משמע שלא טוב

עושים, משום שעל תפילת שמונה עשרה שנקבעו עיקר לעבודת הקדוש ברוך הוא הקפיד התלמוד להקדים אותה לעשיית חפציו ע"כ, ובד"מ (אות ג) שמדברי אורחות חיים משמע שאין לחוש כל כך. וכ"כ ברמ"א (שם) ויש מקילין, לאחר שאמרו מקצת ברכות, קודם שאמרו ברוך שאמר, וטוב להחמיר בזה. ע"כ. ובב"י כתב מ"ש הטור או לילך לדרך. כתב עליו רבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל שהוא שלא בדקדוק שהרי להלן (ס"ח) כותב הטור המחלוקת שיש בזה, ויש מי שסובר טוב הוא שיתפלל בזמנה משיתפלל בבית, אבל בכאן תפס לו סברת הרא"ש (פ"ד ס"י כ) שאומר שתפילת הבית עדיף עכ"ל, ודחאו הב"י דשם (ס"ח) מדובר כשהשיירא הולכת ואי אפשר לו להתעכב עד שיגיע זמן תפילה ויתפלל, ובזה נחלקו, וכאן (ס"ג) בשהרשות בידו להתעכב אלא שהוא רוצה למהר דרכו ולילך קודם שיתפלל, לכן כתב בסתם שאסור לו לילך קודם שיתפלל לפי שסובר שהוא בכלל עושה חפציו קודם שיתפלל, ועוד כתב הב"י מה שאמרו (שם) כל המתפלל ואח"כ יוצא לדרך הקדוש ברוך הוא עושה לו חפציו, אין הפירוש שאם לא התפלל קודם שאין הקדוש ברוך הוא עושה לו חפציו, אבל אין איסור, אלא יש גם איסור כיון שעושה חפציו קודם שיתפלל. וכתב המשנה ברורה (שם ס"ק כ) ואפילו אם במקום שיבוא יהיה יכול ג"כ להתפלל עם הצבור בזמנו אעפ"כ אסור, דהליכה בדרך הוי כעוסק בצרכיו, אך כל זה שלא בשעת הדחק, אבל בשעת הדחק שאין השיירא ממתנת לו יכול לילך מקודם לדרך ויתפלל בדרך וכדלקמן (בס"ח), ומשמע מהרבה פוסקים דאפילו כבר הנץ החמה ג"כ מותר בזה. ע"כ. ולפי זה גם בנדון דידן לכאורה אסור לו לנסוע למקום עבודתו קודם שיתפלל, דהליכה בדרך לכאורה הויא בכלל עשיית צרכיו קודם שיתפלל, וכן ראיתי בפסקי תשובות (סימן פט הערה 79) שכתב בשם ספר תפילה כהלכתה (פ"ג הערה ס"ג) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל

שעדיף להתפלל לפני הנץ מלעסוק בצרכיו לפני התפילה ולהתפלל בזמנו. ע"כ.

וכן ראיתי למו"ר מרן הראש"ל שליט"א שכתב בזה בילקוט יוסף (תפילה ח"א עמודים קב – קז) שיש לחקור בטעם הדבר שאסור לאדם לעשות צרכיו קודם התפילה, אם הוא מטעם שמא ימשך אחר עבודתו ויבטל התפילה, או שדינו כדין אמירת שלום קודם התפילה, שאין זה ראוי שאדם יקדים עיסוקיו לעסקי הקדוש ברוך הוא. ונפקא מינה בחקירה זו, בנדון דידן שהוא נוסע לעיר אחרת, ושם יש לו מגין קבוע, באופן שאין חשש שימשך אחר עסקיו וישכח מלהתפלל. שאם הטעם הוא שאין להתעסק בצרכיו קודם שמתפלל להשי"ת, גם בכהאי גוונא יש לאסור. אבל אם הטעם הוא מחשש שמא ימשך אחר עסקיו, בנדון דידן שרי, ונראה שנחלקו בזה הראשונים שמיטיה מקובצת (ברכות יד.) משמע שהאיסור שמא ימשך בעסקיו ולא יתפלל שכתב "כדי שלא יתייאש מן התפילה", וכן דעת האורחות חיים (הלכות תפלה אות יד) שכתב ולא ישכים לבית חבירו ויתן לו שלום קודם שיתפלל, אפילו במוצא את חבירו אם לא ישנה בדיבורו דאמר ליה צפרא דמרי טב, והוא הדין שאסור להתעכב עמו בדברים אחרים אם לא ישנה בדבורו, ומפני שמשנה בדבורו יזכור שלא התפלל, וכן דעת הראב"ד. עכ"ל וכ"פ השו"ע (סימן פט ס"ב) בשם י"א וזו דעת הראב"ד, נמצא לשיטה זו שמה שאיתא בגמרא שאסור לומר שלום קודם התפילה משום שכאלו עשאו אלוה אינו הטעם העיקרי, אלא עיקר הטעם שמא ימשך ויתעכב קודם תפילה, ובפוגע בו בדרך יש מתירים, דבכה"ג לא חיישינן שיתעכב שהרי נמצא באמצע הדרך, ולהראב"ד אף בפוגע בו בדרך, צריך לומר בשינוי כדי שלא ימשך אחריו ויתעכב עד עבר זמן תפילה. ומהתה"ד (סימן יח) שהביא הב"י הוא מטעם שאין זה ראוי שיעשה חפציו קודם שיתפלל להשי"ת שכתב דהכי מוכח הנותן שלום לחברו קודם שיתפלל

כאלו עשאו במה וכו' ע"ש, וכ"מ מרש"י (ברכות יד. ד"ה צדק), וכ"נ דעת הב"י, אמנם מצד אחר כתב שיש להקל בזה ולסמוך על דברי השיטה מקובצת הנ"ל, שהרי מרן כתב (סי' פט סעיף ח'): בשעת הדחק כגון שצריך להשכים לדרך יכול להתפלל משעלה עמוד השחר, וימתין מלקרות ק"ש עד שיגיע זמנה. ואף על פי שאינו סומך גאולה לתפלה, הכי עדיף טפי שיתפלל בביתו מעומד ממה שיתפלל בזמנה והוא מהלך ויסמוך גאולה לתפלה. ע"כ. ולכאורה כשם שמרן התיר בשעה"ד להתפלל באופן הנזכר, כך יש להקל בזה כשהוא שעת הדחק של פרנסה, שאם לא ינהג כך יפטר והו' ממקום עבודתו, וכסף מנא לן. ואף דהכא יכול להתפלל ביחידות קודם שנוסע למקום עבודתו, קשה מאד לבטל בקביעות תפלה בצבור. ובשעת הדחק כזו, לאבד תפלה בצבור, שמא יש לסמוך על השיטה מקובצת.

ואמנם אם נוסע לאיזה מקום כדי לראות איזה עסק, ויזמין אותו עסק תיכף אחר התפלה, שרי, כדמוכח מלשון מרן בש"ע (סי' פט סעיף ב') שכתב, ומותר לומר לו צפרא דמרי טב, ואפי' זה אינו מותר אלא כשהוצרך ללכת לראות איזה עסק וכו'. ולכאורה הרי אסור להתעסק בצרכיו קודם התפלה, והיאך כתב לראות איזה עסק, וכתבו האחרונים שם, דמיירי דוקא לראותו בלבד, שמא צריך איזה דבר שיזמין לו תיכף אחר התפלה, אבל לא שיתעסק בו השתא. דדוקא להתעסק בצרכיו קודם התפלה אסור, אבל לראות שרי. וכן תירצו הפמ"ג והערוך השלחן שם. אי נמי לעסק של מצוה. ובמאמר מרדכי תירץ, ושמא יש לומר שאינו אלא לדבר מועט שאין בו שהות כל כך, ולא מיקרי כלל עוסק בעניניו ועסקיו. ע"כ. ולפי זה יש לדון במי שרוצה לנסוע למקום עבודתו קודם התפלה, ולקבוע מקום לתפלתו באיזה בית כנסת באיזור העבודה, אם זה בכלל לראות איזה עסק דשרי, או דחשיב כהולך לדבר מצוה, שהרי קבע מקום

תפלתו שם, או איפכא דחשיב כהולך לצרכיו. ויש לעיין בזה מדברי המשנ"ב (שם סק"כ) בשם דרך החיים שכתב, שאפילו יש בית כנסת במקום שהולך לשם ומתפלל שם בצבור, גם כן אסור, ואיירי בנוסע לצרכיו אלא שגם באותו מקום שנוסע יש בית כנסת שמתפללים שם, ומגיע שם לתפלה, דזה אסור, דסוף סוף נוסע לצרכיו.

ובשו"ת וללוי אמר ח"ב (סי' ג') העלה להקל בנדון דידן, דבזה שיש לו מנין קבוע יום יום להתפלל שם, ומתפלל מיד בבואו, ודאי דלא חיישינן שיטור בעסקיו ויתעסק בהם עד שיעבור זמן תפלה. ודוקא אם עצם היציאה היא חלק מעסקיו, דהיינו שיש לו טירדה ביציאה לדרך כמו שהיה נהוג בזמנם, יש לאסור אף שאחר זמן מסויים יתפלל, אולם בנדון דידן אף שנוסע זמן מסויים ואחר כך מתפלל, אין זה בכלל איסור התעסקות, דגם איסור התעסקות בעסקיו אינה אסורה לגמרי, דבעסק קטן שרי. ע"ש.

והנה בגמרא ברכות (ו ב) אמרו, אמר רבי יצחק, כל הרגיל לבוא לבית הכנסת ולא בא יום אחד, הקדוש ברוך הוא משאיל בו, שנאמר, מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו, אשר הלך חשכים ואין נוגה לו. אם לדבר מצוה הלך נוגה לו, ואם לדבר הרשות הלך אין נוגה לו. ע"כ. ומבואר, דאם מתבטל מבית הכנסת לצורך דבר מצוה מותר. ואמנם אין בכלל זה ההולך לצורך פרנסתו, דאף שמצוה על האדם להביא טרף לביתו ולפרנסם, מ"מ הרי בשעת התפלה צריך להתפלל שהשי"ת יתן לו פרנסתו, והיאך לא ילך להתפלל, והוי בכלל לא בטח בה'. וכ"כ הגר"א באמרי נועם. ע"ש. וראה עוד בספר תהלה לדוד (סי' צ אות ד').

ואמנם הטור (סי' רמח) גבי אין מפליגין בספינה ג' ימים קודם השבת, שאמרו בגמרא שלדבר הרשות שרי, ופירש ר"ת, שכל מקום שאדם הולך, כגון לסחורה, או לראות פני

חבירו, חשוב הכל דבר מצוה, ואין נקרא דבר הרשות אלא כשהולך לטייל. והובא ברמ"א (שם). ולכאורה גם בנ"ד אם יאחר באופן קבוע למקום עבודתו כדי להתפלל בצבור, יפטרו אותו וישאר בלא פרנסה. ואם החשיבו היוצא לסחורה כיוצא לדבר מצוה, כך בנ"ד. ולפי זה לכאורה היה נראה שיהיה מותר לו לצאת למקום עבודתו, ויתפלל אחר כך, דחשיב כצורך מצוה. אולם יש לדחות, שהרי כאן יש לו אפשרות להתפלל ביחידות בביתו, ולא יעבור על האיסור לצאת למקום עבודתו קודם התפלה. ועי"ש עוד מש"כ בילקוט יוסף.

ולפי זה בנדון דידן שמדובר שצריך לצאת מבית למקום העבודה קודם הנץ יש צד נוסף לומר שיתפלל בדרך או במקום העבודה, דשמא העיקר כמ"ד שטעם האיסור לצאת לדרך קודם תפילה הוא מטעם שמא ישכח להתפלל שאינו שייך כאן, מפני שמתחיל מיד להתפלל או מיד כשיגיע למקום עבודתו, ועוד שהנסיעה היא התעסקות מועטה ולא כמו שנהוג היה בזמנם בנסיעות, ואת"ל שהוא מטעם שמקדים חפציו לחפצי שמייים שמא יש לומר שצורך פרנסתו ופרנסת בני ביתו חשיב דבר מצוה שמותר להקדים וכ"כ ערוך השלחן (סימן צ סעיף כ) "אנו שהולכין בדרך לפרנסתינו נחשב זה לדבר מצוה שהרי מצוה לפרנס אשתו וזרעו, ואמרו חז"ל (כתובות נ'). דעל זה נאמר עושי צדקה בכל עת", ועוד שעיקר הטעם שרוצה לצאת לדרך ולא להתפלל קודם הנסיעה, מפני שאם יתפלל קודם הנסיעה יצטרך להתפלל תפילה קודם הנץ החמה שהיא תפילה בדיעבד לדעת מרן, משא"כ אם יתפלל בהנץ החמה בדרך היא מצוה מן המובחר או אחר הנץ היא תפלה לכתחילה לדעת מרן, זאת ועוד כשמתפלל בדרך או כשמגיע למקום העבודה יכול להתפלל יותר בנחת ובכוונה מאשר להתפלל קודם הנץ בביתו או בבית הכנסת ולמהר לצאת לעבודתו קודם הנץ. (וראה כע"ז בפסקי תשובות סימן פט הערה 192).

תפילה ביחיד אחר הנץ החמה עדיפה מתפילה בציבור קודם הנץ החמה

כבר באר מרן מופת הדור זצוק"ל בתשובה והביאו מו"ר מרן הראש"ל שליט"א בילקוט יוסף (תפילה כרך א עמוד עב) שתפלה בציבור אינה אלא מצוה מן המובחר, ואינה מצוה כל כך, וכמו שכתב המהרי"ל בהלכות עירובי תחומין, שמה שהתירו חכמים לערב לדבר מצוה, היינו כגון ללכת לבית המשתה או לבית האכל מה שאין כן להתפלל בעשרה שאינה מצוה כל כך שיוכל לכוין תפלתו בביתו, שלא מצינו שהצריכו חכמים להתפלל בעשרה ע"ש וכו', והמבי"ט בספר בית אלהים (שער היסודות פרק לח) כתב, שמזמן משה עד אנשי כנסת הגדולה כל אחד היה מתפלל ביחידות בביתו ולא היו ישראל נאספים להתפלל בציבור במקום מיוחד וכו' ע"ש, ועיין בשו"ת יד אליהו מלובלין (ס' ז) שבמקום הפסד ממון אין צריך להתפלל בציבור. ע"ש. ואפילו להמגן אברהם (ס' תמו סק"ב) שחולק על המהרי"ל, הכל מודים שהיא רק מצוה מן המובחר, אבל תפלה קודם הנץ החמה אחר עמוד השחר היא רק תפלה של דיעבד, ואינו בדין להתפלל תפלה של דיעבד וקודם זמנה, בשביל להתפלל בציבור. צא ולמד ממה שכתב הרמב"ם בתשובה (הוצאת פריימן ס' כו), אודות השאלה מי שהקדים והתפלל קודם הנץ החמה לכתחלה בציבור, שלא בשעת הדחק, האם יצא ידי חובתו, והשיב מי שמתפלל קודם הנץ החמה ללא צורך, חוטא הוא להיותו פורע חובתו בעת שלא נתחייב, אם לא שנאנס בחושבו שכבר הגיעה העת. ע"כ. ועוד שהרי כתב הטור (ס' נח) שאם קרא קריאת שמע אחר עמוד השחר יצא בדיעבד, והוא שלא יהיה רגיל לעשות כן, וכתב הבית חדש (שם) שהרגיל לקרוא קריאת שמע אחר עמוד השחר לא יצא אף בדיעבד, וצריך לחזור ולקרותה כדי שלא יהיה רגיל בכך ורק באקראי בעלמא כגון פעם אחת בחודש יצא בדיעבד, והכי נקטינן, ולא הביא דין זה בשלחן ערוך לפי שהוא דבר

פשוט ע"כ, וכתב האליה רבה (שם) שכן מוכח בפסקי תוספות וכן כתב בספר מגן גבורים, והפרי חדש (שם) כתב שאם קראה שתי פעמים זה אחר זה אחר עמוד השחר הוי רגיל ולא יצא אף בדיעבד, ומרן החיד"א בברכי יוסף (ס' נח סוף סק"ה) הוכיח כן מהירושלמי שהביא הר"ן נדרים (מו סע"א) דבתרי זימני הוי רגיל, ומסתברא ודאי שהוא הדין לתפלה שאם מתפלל קודם הנץ החמה שלא בשעת הדחק, אם היה רגיל לעשות כן אף בדיעבד לא יצא, וכן מבואר להדיא בספר כסא אליהו (ס' פט סק"ב). ואם כן בודאי שאין למי שאפשר לו להתפלל עם הנץ החמה או לאחר מכן, להתפלל עם הציבור קודם לכן, אפילו אין מנין בלעדו, אלא רק יצטרף לקדיש וקדושה וברכו, ואחר כך יתפלל ביחיד אם אין לו מנין אחר שם. ורק הפועלים עצמם שאין להם ברירה, והם מוכרחים להתפלל בהשכמה אחר עמוד השחר רשאים להתפלל קודם הנץ החמה אפילו בכל יום, דמאי הוה להו למעבד, וכמו שכתב כן האליה רבה (ס' נח) לגבי קריאת שמע וכן כתב המשנה ברורה שם ע"ש, וכ"כ בשו"ת שאילת שמואל (חאו"ח ס' י"ב) ע"כ, וכן הסכים לזה הגר"ע עטייה זצ"ל, ובשו"ת פרי יצחק (ח"א סימן ט) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סימנים ט', י') ס"ל שעדיף להתפלל בציבור קודם הנץ החמה מאשר אחר הנץ וביחידות, ובפסקי תשובות (סימן פט הערה 89) כתב שמוכא כן כהוראה למעשה בקריינא דאיגרתא (מכתבי הגר"י קניבסקי זצ"ל ח"א ס' קל"א), ובשו"ת אג"מ (ח"ד ס' ו'), ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ב ס' ס"ו), ובס' לשכנו תדרשו (ח"א ה' תפלה) שכן דעת החזו"א זצ"ל, ולכמה פוסקים 'משהאיר' הוא זמן תפילה לכתחילה, וכ"ה באשל אברהם בוטשאטש הכא בשם הבעש"ט זי"ע שא"צ להמתין עד הנץ החמה בתפילה אלא רשאי להתפלל לכתחילה קודם לכן. ובס' הליכות שלמה (פ"ה אות י"ג) הוסיף עוד להביא בשם הגרש"ז אורעבאך זצ"ל דאפילו יש לו מנין להתפלל בציבור בזמנו לאחר הנץ, אמנם ישנם תשעה אנשים

ה. דין תפילת פועלים

דין תפילת הפועלים כבר באר מרן מופת הדור זצוק"ל בשו"ת יחוה דעת (חלק ב סימן ח) ע"ש, וכ"פ מו"ר מרן הראש"ל שליט"א בילקוט יוסף (תפילה חלק א עמודים סט-עא) וכתב דההיתר להתחיל פרשת העקדה וסדר הקרבנות תשעים דקות קודם הנץ החמה, אף על פי שקריאת פרשת הקרבנות ראויה להיות רק ביום, וכמ"ש הגאון רבי חיים פלאג'י בשו"ת לב חיים ח"א (סי' יב). מכל מקום הואיל ויש אומרים שתשעים דקות לפני הנץ החמה הוא עלות השחר (הסוברים ששיעור מיל הוא עשרים וארבע דקות, ובפסחים צד. איתא שארבע מילין בין עלות השחר להנץ החמה), ועוד שאפילו לגבי תפלה עצמה יש מתירים בשעת הדחק להתפלל קודם עלות השחר, לכן אפשר לסמוך להקל בזה בשעת הדחק.

לבישת טלית ותפילין לפועלים שש דקות אחר עלות השחר

ובדבר לבישת טלית והנחת תפילין אחר ישתבח, הנה בארץ חיים סתהון (סי' ל), הביא להלכה דברי הפמ"ג (סי' נח, אשל אברהם סק"ב), ששיעור משיראה את חברו שיעור ארבע אמות ויכירנו, היינו שש דקות אחר עמוד השחר. ע"ש. אך הפמ"ג סיים שאין זה ברור. ובספר פקודת אלעזר (סי' נח, דף ע"א בד"ה ונראה, ובדף עח ע"א בד"ה ומהרי"ס) כתב בשם הדברי יוסף (דף סה ע"א), שהוא שעה אחת בדיוק קודם הנץ החמה. ע"ש. וכ"כ בכף החיים (סי' יח אות יח), שמנהג ירושלים שלובשים טלית ותפילין שעה אחת לפני הנץ החמה. ע"ש. מכל מקום יש להקל בזה לגבי פועלים שאם לא עכשיו אימתי.

והנראה לענ"ד כתבתי, והשם יתברך יאיר עינינו במאור תורתו.

הזקוקים להתפלל לפני הנץ רשאי להצטרף כדי להשלים להם מנין, אך לא יעשה כן בקביעות. ע"כ. אמנם לדין דקי"ל כמרן השו"ע דקודם הנץ החמה חשיב תפילה בדיעבד, על פי המבואר לעיל שתפילה בציבור אינו דבר שבחובה יש לדחות, אמנם יכול להשלים מנין לפועלים שהותר להם להתפלל קודם הנץ, ואם אין לו מנין אח"כ יתפלל ביחידות, וכמו שהשיג בשו"ת יבי"א (ח"ט סימן ק"ח אות מה) עמ"ש"כ בשו"ת אור לציון חלק ב' (עמוד סא) ע"ש.

תחילת זמן ק"ש שעה זמנית קודם הנץ

ומש"כ שתחילת זמן ק"ש הוא שעה זמנית לפני הנץ החמה כ"כ בהלכה ברורה (סימן נח עמוד רכז) שנחלקו הפוסקים אימתי הוא שיעור זמן זה, והאם משערים בשעות שוות או בשעות זמניות, ולהלכה נקטינן שיש לשער בשעות זמניות בין לחומרא בין לקולא.

מצוה מן המובחר לקרוא ק"ש כשתי דקות קודם הנץ

ומש"כ שמצוה מן המובחר לקרוא קריאת שמע כשתי דקות קודם הנץ החמה, ע"פ המבואר לעיל (באות א) האם מעלת ותיקין הוא בקריאת שמע או בתפילת עמידה, וכתב בש"ע הגר"ז (סי' נח סעיף ד') דכיון שנחלקו הראשונים בטעם הדבר לקרוא קריאת שמע קודם הנץ החמה, אם הוא רק כדי שיוכל להתחיל שמונה עשרה עם הנץ החמה או שזה עיקר זמן קריאת שמע, לכן גם אם אינו יכול להתפלל כותיקין מ"מ לכתחלה ראוי לקרות קריאת שמע כוותיקין ע"כ, וכ"כ מו"ר מרן הראש"ל שליט"א בילקוט יוסף (סימן נח עמוד תכד ותכח).

לה"י בינ"י עמ"י עש"י

בשזורה טובה לאנשי התורה ולומדיה

בסיעתא דשמיא יצא לאור עולם סדרת הספרים

"אשיחה בחקיד"

על פרשיות השבוע באגדה

מתוך סדרת הספרים אשיחה בחקיד באגדה ובהלכה

מהרב אורן נזרית שליט"א

הספרים מעוטרים בהסכמת גדולי הדור שליט"א
מלאים בהלכות בקניני תורה ובדרכים לעבודת ה' יתברך
משולבים בסיפורים על גדולי ישראל ודרך עבודתם

וכעת מבקשים לזכות את הציבור הקדוש

לסייע ולהיות שותף

להשלים את סדרת הספרים בהלכה לזיכוי הרבים

וזכות לימוד התורה וזיכוי הרבים תגן בעדכם

ניתן להקדיש פרשיות

לברכה והצלחה ולעילוי נשמת וכיו"ב

א.ש. אשדוד 7627427-052

לקבלת גיליונות אלו חינם
יש לשלוח בקשה למייל:

toraoren@gmail.com

לפרטים ניתן ליצור קשר בטל: 0506491414, 0509013000

בונים את בית ה'

משכן לאביר יעקב

182 ש"ס << גימטריה יעקב

שותפות חודשית בבניית

מקום תורה, תפילה וטהרה

כל תורם - שותף.

כל שותף - אבן בבניין.

זה הזמן לקחת חלק.

שוותפים להקים מקום לה' משכנות ל'אביר יעקב'

אי"ה רוצים להתחיל בבניית בית כנסת

ובית מדרש יגדיל תורה

ומקוה טהרה לנשים ולגברים

ברחוב שמשון עמיצור בשכונת רמות בבאר שבע

רוצים לשתף 840 חברים שישתתפו בס"ך של תרומה בשם 'יעקב'

מו"ז רבי יעקב אביחצירא זיע"א

סה"כ 'יעקב' 182 ש"ח כפול 36 חודשים

דרך הקישור של נדרים פלוס מקבלים החזר מס לפי סעיף 46

וקבלה דיגיטלית למייל

בטלפון 03-7630585 שלוחה 9219

מי שיהיה שותף
יזכה בספר חדש
יגדיל תורה בהלכה
שבת כרך א'

ערוץ יגדיל

או בסריקה

לפרטים: 0548410379